

ժե .

իրաւցընէ բոլոր միանձուներն ժող-
վուած էին եկեղեցին , որոնք արդէն
սկսած էին առաւօտեան ժամը երգել :
Ես հիւրընկալ հօրը հետ աւանդատու-
նը կեցայ , ուր ուրիշ միանձն մ'ալ
կար , որ իրեն հետ պիտի օգնէր ինծի
զգեստաւորութեան ժամանակ : Մենառ-
տանին զանգակը մահուան դանչը կը
զարնէր , նշանակելով որ մարդ մը գրա-
բեանի զգեստն աւնելով կը մեռնէր աշ-
խարհի : Այն ձայնին տխրութիւնը խիստ
յարմար էր՝ կատարուելիք մեծ գործոյն
մտածութեան վրայ միտքս ամփոփելու .
բայց մի և նոյն ժամանակ միտքս կը
ձգէր նաեւ քանի մը ցաւազին դիպուած-
ներ , զոր կը փափաքէի չյիշել բնաւ
այն վսեմ՝ վայրկենին : Աւանդատան խո-
րանին առջև ծունը դրի ջերմեռանդու-
թեամբ , և հոն մեծագոյն եռանդեամբ
Աստուծմէ լոյս և օգնութիւն խնդրե-
ցի : Մեղացս խիստ ապաշխարութեան
համար զաշխարհ թողլու խոստմունքս
նորոգեցի , և խեղճ Պաւտի հոգւոյն
համար աստուածային ողորմութենէն
հանգիստ և խաղաղութիւն մաղթելով
լմընցուցի աղօթքս :

Քիչ վերջը սքեմաութեանս արարու-
ղութիւնն սկսաւ : Այն բանին համար
սահմանեալ երկու հարք բերին զիս ե-
կեղեցին , որ գրեթէ մութ էր : Աւագ
խորանին վրայ քանի մը ճրագներ վա-
ռած էին , և անոր երկու կողմը միան-
ձուներն կեցած էին . իսկ արքան անոր
աստիճաններուն վրայ էր : Մատրան յա-
տակին վրայ մոխրապատ սև կերպաս
մը տարածուած էր . ինծի ծունը դնել
տուին . և քանի մը հասարակաց ա-
ղօթքներ մատուցանելէ ետեւ , հարցուց
արքան թէ ինչ էր խնդիրքս : Ես ալ պա-
տասխանեցի որ կը փափաքեմ՝ զրաբայի
զգեստն հագնիլ , մեղացս ապաշխա-
րութեան համար : Այն ատեն ոտք ելայ ,
և ըստ հրամանի արքային դէպ 'ի միան-
ձանց դարձայ , և հրամայեց որ հրապա-
րակաւ խոստովանիմ իմ թերութիւն .

ներս , և մասնաւորապէս անոնց մեծա-
գոյնը , Պաւտի սպանութիւնը :

Հարկ եղաւ բանալ դարձեալ այս
ցաւազին վէրքը : Երբ պատմելը լմըն-
ցուցի , արքան նորէն ինծի ծունը դնել
տուաւ , ծանր ու գորովալիւր ձայնով մը
այսպէս խօսեցաւ .

Կը շարունակուի :

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ՁՈՐՈՐՈՐԴ

(Տէս երես 233)

Առաւմուշ :

Երբ , սիրելի օրիորդիկ , բոլորովին
պզտիկ էիր , այն ատեն կ'ըսեմ որ դեռ
կաթ կը ծծէիր , շրթանցդ ետեւը միայն
երկու պզտի վարդագոյն ձողեր ունէիր ,
անկարող ամենեւին խնձոր մը խածնե-
լու , վասն զի ակռայ չկար անոնց ետեւը :
Այն ժամանակը ատոնց պէտք չունէիր ,
վասն զի բերանդ միայն կաթ կը մըտ-
նէր , և ոչ ալ ստնտուիդ շահաւոր բան
կ'ըլլար՝ որ խածնել կարենայիր : Կը
տեսնաս ապա որ՝ ինչպէս վերջին ան-
գամուն զուրցեցի քեզի , Աստուած ա-
մեն բան մտածած է , և այս բանս դար-
ձեալ ուրիշ շատ առիթ պիտոր ունե-
նանք կրկնելու :

Սոկայն , կամաց կամաց այն պզտի
տղայն մեծցաւ , եղաւ մեծ աղջիկ մը , և
հարկ եղաւ մտածել՝ անոր՝ կաթէն ա-
ւելի հաստատուն կերակուր մը տալու :
Այդ բանիդ համար՝ նախ հարկ էր որ
ակռայ ունենայ : Այն ատեն մանր բող-
բոջներ՝ որ ծամելեաց մէջ ծածկուած
կը ննջէին , մէկզմէկու ետեւէ արթնցան ,
ինչպէս կտրիճ գործաւորներ որ գործե-
լու ժամուն հնչելը կը լսեն : Իւրաքան-
չիւրը իր խցիկին մէջ գործի նստաւ , և
քիչ մը փոսփորի ու կրի միջոցաւ , սկսաւ

ինքն իրեն տեսակ մը ճերմակ և քարի պէս կարծր պատեան մը շինել, որ օր օրուան վրայ կը հաստընար:

Կիրը կը ճանչնաս, այն տեսակ մը ճերմակ խիւսը, որ շինուելու տանց քովը մեծ թանձր խաւով դրուած տեսած պիտոր ըլլաս, որով որմնադիրք իրենց կաւը կը շինեն: Ասով է որ քու պզտի որմնադիրներդ ալ քեզի ակոսայ շիներ են:

Իսկ փոսփորը, շատ կը վախնամ որ երբեք տեսած չըլլաս, բայց թերևս վրան խօսել լաժ ըլլաս: Պզտի ճերմակ, մատի մը հաստութեամբ գաւազանիկներու ձևով՝ դեղավաճառաց քովը կը ծախուի, որ սխտորի նման գէշ հոտ մը ունին, և ջրով լեցուն շիշերու մէջ կը պահեն, վասն զի պզտի պատճառէ մըն ալ կրնան բռնկիլ: Ուստի քեզի ալ խորհուրդ չեմ տար՝ որ եթէ երբեք փոսփոր տեսնաս՝ առնես մատուրներովդ շփես, վասն զի մատուրներուն վրայ կը կպչի ու կ'այրէ. որ մարելը շատ դժուարին բան է, և թողած վերքերը սաստիկ: Ասիկայ անոր համար կը զուրցեմ քեզի, վասն զի փոսփորը շատ հետաքրքրական յատկութիւններ ունի, և պզտի աղջիկներ կրնան յորդոր զգալ զայն ձեռնածելու: Երբ մութին մէջ դրան մը կամ պատի մը վրայ քսուի, ամեն կէտէ որ անցնի՝ յատուկ տեսքով լուսաւոր հետք մը կը ձգէ, որ փոսփորական կ'անուանեն, զան պատճառող գոյացութեանը անունէն: Ասով դիւրին է պատին վրայ կրակէ գրերով խօսքեր գրել, որ շատ անգամ վատասրտաց սարսափեղած է: Եւ եթէ ինծի խօսք կու տաս խելօք ըլլալու, և միայն մօրդ ներկայութեանը առջին փորձելու, կ'ուզեմ քեզի փոսփորական լոյսեր ընելու կերպը սորվեցնել՝ առանց պէտք ունենալու դեղավաճառին երթալ: Քիմիական ծծմբառներուն վրայ կտոր մը փոսփոր կայ, ինչպէս նաև անոնց սխտորի հօտն ալ կը մատնէ: Մթութեան մէջ թեթեւ մը տախտակի մը վրայ շփէ, և կը տեսնես որ լուսաւոր պզտի գիծ մը կտոր

մը ժամանակ պայծառ կը մնայ: Բայց նորէն քեզի կը կրկնեմ, այս խաղով մինակ մի գուարճանար. շատ գէշ խաղ մըն է, և ամեն օր զարհուրելի դէպքեր կը լսուին անհնազանդ տղոց վրայ՝ որ քիմիական ծծմբառներ իրենց խաղալիկ կ'ընեն: Միով բանիւ, որովհետև ասոնց վրայ է խօսքերնիս, զգոյշ կեցիր չըլլայ թէ բերանդ դնես: Փոսփորը թոյն մըն է, և անանկ սաստիկ թոյն՝ որ հացի միջուկի դնտիկներու մէջ փոսփոր գնելով՝ մկները կը թունաւորեն:

— Ա՛հ, Աստուած. և մեկը մեր ակռաներուն մէջ ատկէ ունինք:

— Այո, ըսածիդ պէս է, և նաև մեր մարմնոյն բոլոր ոսկերաց մէջ, և նոյնպէս ալ կենդանիք. և այս բանիս լաւագոյն ապացոյց մը որ քեզի կրնամ տալ՝ այս է, որ քիմիական ծծմբառներու փոսփորը՝ սպանդանոցի ոսկորները գնելով կը շինեն: Եւ թէ ուզենայ մէկը պզտի աղջիկներու ակռաներով ալ կրնայ շինել, բաւական է որ շատ ունենայ անկէ:

Կը տեսնեմ ինչ է այն որ քեզ կը շփոթցընէ, և իրաւունք ունիս: Մտքովդ կ'ուզես հասկնալ թէ ուսկից արդեօք՝ այդ պզտի բողբոջները, որ ակռաները կը շինեն, կրցեր են առնուլ այդ զարհուրելի փոսփորը, որ ոչինչ առթէ մը կը բռնկի, և որ բերանը գնելու չէ. ուսկից առեր են այդ կիրը՝ որ նմանապէս ուտելու չգար, հաւտա ինծի, և որմէն մեր մարմնոյն մէջ վերէն ի վար ահագին պաշար ունինք:

— Նոյնպէս նաև զարմանալին այս է՝ որ ծնօտից մէջ ալ գտնուած ըլլայ անմիջապէս այն ատեն՝ որ անոր պէտք կար:

— Կամաց կամաց կը սկսիս անդրադառնալ՝ որ մեր պատմութիւնը լմնցնելու համար սորվելու շատ բան կայ, որուն պատճառաւ ամեն վայրկեան կանկ առնելու բռնադատուած ենք: Աղէկ մտիկ ըրէ. ահա շատ էական կէտի մը մօտեցանք: Դաշտօրէք եղող պալատի մը մէջ բնակողը, բռնադատեալ ըլլալով ինքն ինքիրմով իր պիտոյքը լեցնե-

լու, խեղդով շարժելու համար, պէտք է առաջուց պատրաստ ունենայ բոլոր այն նիւթերը որ չէնքին նորոգութեանցը հարկաւոր են. ուստի և կայ միշտ մէկ վերակեցու մը որ ամեն բան բանալիքի տակ կը պահէ, և գործաւորաց՝ ինչ որ աշխատելու պէտք է՝ կը բաժնէ: Վերակեցուն՝ ծածք շինողին կղմնտր կու տայ, հիւսան՝ տախտակներ, նկար. չին՝ գոյներ, որմնադրին՝ աղիւս և կիր, մեր կիրը, այն՝ որ մեր ակաւներուն մէջ ունինք: Ինչ որ հարկաւոր է՝ իր ամբարանոցներուն մէջ զիջած ունի, և անկէ է, որ ըստ պիտոյից, ամեն մէկը կ'երթայ կ'ուզէ:

Մ'եր մարմինն ալ պալատ մըն է որ նմանապէս վերակեցու մը ունի: Բայց ինչպիսի վերակեցու. ինչպիսի գործունէութիւն. ինչպիսի ընդհանուրի հասնող մարդ. և ինչպէս մեծ հարուստներուն վերակեցունները ոչինչ են անոր քովը: Կ'երթայ, կու գայ, մի և նոյն ժամանակ ամեն դի կը գտնուի, և աս բանս զուրցելու կերպ մը չէ, ինչպէս կ'ըսենք երբ գործունեայ մարդու մը վրայ խօսիլ կ'ուզենք. Վի և նոյն ժաւնաւակ ռաւեն դիւն որ կ'ըսենք իրապէս հասկնալու է: Ամեն բան ձեռքն է, ոչ թէ իր համբարանոցներու մէջ, այլ որ լաւագոյն է, իր զրպաններուն մէջ, և հետզհետէ ուսկից որ կ'անցնի՝ զանոնք կը պարպէ, բաժնելով՝ առանց երբեք խարուելու, առանց երբեք կանկ առնելու, և անխոնջ ընթացքով պաշար առնելու դառնալով, գիշեր ցորեկ ամեն ժամանակ: Եւ գիտնայիր որչափ գործաւորներ ունի իր առաջնորդութեանը ներքեւ, որոնք առանց դադարելու կ'աշխատին, մէկ մէկէ տարբեր բաներ կ'ուզեն, և առանց կատակ ընելու: Կարելի չէ անոնց ըսել, « քիչ մը կեցիր »: Սպասել չեն գիտեր, պէտք է տալ անոնց միշտ, և միշտ, և միշտ: Քիչ մը ետքը երկայն հաշիւ մը պիտոր տեսնանք այդ հրաշագործ վերակեցուին հետ, որ սրիւն կը կոչուի, եթէ չկըրցար գուշակել զայն:

Այս ինքն է, որ ծնօտից մէջէն իր

չրջանն ընելով՝ առաւօտ մը՝ մեր արթնցած բողբոջներուն դիպեցաւ՝ որոնք աշխատելու նիւթ կ'ուզէին, և մէկէն անոնց նիւթը բաշխել սկսաւ: Ասոնց համար փոսփոր և կիր պէտք էր: Իր զրպաններէն մէկէն փոսփոր ու կիր հանեց, և ուրիշ բաներ ալ նմանապէս, արդարն ըսելու համար. բայց առջի երկուքը էականներն էին, և բոլորը զուրցել չենք կրնար:

— Ուսկից ապա արիւնը առեր էր այդ փոսփորը և այդ կիրը:

— Կը սպասէի որ այդ հարցմունքը ընես, և եթէ այդ կերպով բոլորին մեկ նութիւնը կ'ուզես ունենալ, հարկ չկայ շատ հեռու երթալ այս անգամ: Բայց կը տեսնես որ եթէ պատասխանը տամ, իմ գաղտնիքս քեզի պիտոր յայտնեմ, և պատմութեանս վերջին խօսքը պիտոր զուրցեմ, գրեթէ զայն սկսելէս յառաջ:

Բայց ըլլայ թերեւս ասով աւելի սիրտ առնուս շարունակելու, գիտնալով թէ զէպ ուր կը դիմենք:

Բուն պալատին վերակեցուն՝ կըղմնտր, տախտակ, գոյն, աղիւս, կիր՝ կը բաժնէ. բայց այս ամենը ինքիրմէն չունի, անանկ չէ մի. իր տէրն է որ առնոր տուած է: Այսպէս ալ մեր վերակեցուն ինքիրմէն բան մը չունի. ինչ որ կը բաշխէ, ամենը տանտիրոջմէն առած է, և այս տանտէրը, վերջին անգամ զուրցեցի քեզի, է ստամոքսը: Քանի որ հետզհետէ վերակեցուն կը հատցընէ, պէտք է որ տանտէրն ալ իր պաշարը նորոգէ, և բոլորը նորոգէ, ապա թէ ոչ գործը կը դադրի: Քանի որ արիւնը հետզհետէ իր զրպաններուն մէջ ունեցածը ամեն գին կը բաշխէ պէտք է որ ստամոքսը նորէն լեցընէ զանոնք, և բոլոր պէտք եղածներովը լեցընէ, եթէ տունը ապստամբեցնել չուզեր: Եւ ինչպէս որ ստամոքսին մէջ բան մը չկայ որ բերնէն անցած չըլլայ, պէտք ենք մենք մեր բերանը դնենք այն ամենայն բան որ հարկաւոր է մեր բազմաթիւ գործաւորաց աշխատութեանը, և այս է մեր ուտելուն պատճառը:

Կը տեսնեմ որ այսօր անանկ բանի

մեկնութեանը ձեռք զարկի որ դժուար պիտոր ըլլայ կատարելը, վասն զի կը հասկնամ ինչ կ'ուզես ըսել: Երբ աւելաներդ սկսան պտկիլ՝ անշուշտ ոչ փոսփոր և ոչ կիր կերած էիր, վասն զի բերանդ միայն կաթ մտած էր:

Այդ յայտնի է: Ոչ այն ատեն և ոչ անկէ ետքը ասոնցմէ կերած ունիս, և երբեք ալ չուտես պիտի, կը յուսամ: Եւ սակայն ամենաստոյգ է որ ատոնք բերանդ մտած էին. վասն զի առանց ատոնց՝ ակուաներդ չէին կրնար պտկիլ. ինչպէս ազատիւնք այդ դժուարութենէդ:

Ենթադրենք մէյմը որ փոխանակ փոսփորի և կրի մեր ծնօտից պզտի գործաւորները՝ արիւնէն չաքար ուզեն որ տկուաները շինեն: Բարեբաղդաբար աւտիկայ ենթադրութիւն մըն է. ապա թէ ոչ շատ վախնալու բան էր խեղճ ակուաներուն համար. երկայն ատեն դիմաւնալ չկարենային պիտի: Ենթադրենք դարձեալ որ փոխանակ քեզի կտոր մը չաքար տալու որ ուտես՝ ակուայ մը ըլլալու որոշուած, մայրդ գաւաթ մը ջրի մէջ լուծէ զայն և այնպէս խմցնէ. չես կրնար ըսել որ չաքար կերած ըլլաս, և սակայն չաքարի կտորը իրապէս մտած պիտոր ըլլայ, որով զարմանալի բան մը չկայ եթէ ստամոքսը գտնէ զայն ու արեան տայ, և արիւնն ալ այն տեղը տանի ուր որ իրեն պէտք կայ: Հիմա, սեպէ որ չաքարի կտորը շատ պզտիկ եղած ըլլար, պզտի ակուայի մը մեծութեամբը, և ջրին գաւաթը շատ մեծ. չաքարը կրնար անցնիլ առանց անդրադառնալուդ, և ակուային պտկելուն արդեւք մը չէր ըլլար, որով պէտք չկար զայն հրաշք սեպելու:

Ահաւասիկ եղածն ինչ է: Խմած կաթիդ մէջ թէ փոսփոր կար և թէ կիր, բայց պզտի քանակով: Ուրիշ շատ բաներ ալ կար նմանապէս, և բնականաբար բոլոր այն բաները՝ որոնց արիւնը պէտք ունէր իրմէն խնդրողները դո՛հ ընելու համար. վասն զի ստամոքսը այն ատեն կաթէ զատ ուրիշ բան չէր ընդունէր, և սակայն ծառայութիւնը միշտ կը կատարուէր:

Այսպէս ուրեմն, սիրելի օրիորդիկ, երբ հիմա՝ մեր հանդիպելիքներուն վերայդ խօսելով՝ կը լսես որ կ'ըսեմ ատոր մէջ այս և այն կայ, ըսէ նմանապէս դու քեզի. Նոյնպէս նաև զիս պզտիկուց սնուցող կաթին մէջ կար:

Հարկ չէ զուրցել որ նոյն մեր ըսածը նաև այսօրուան կերածիդ մէջ կայ. միայն անանկ խառնուրդի մը մէջ կը գտնուի որ աւելի դժուարին է քակել, և զատելու համար շատ աւելի աշխատելու պէտք կայ: Այդ մեր քննած հոշակաւոր մեքենային բոլոր աշխատութիւնը ճշդիւ ասոր վրայ կը կայանայ՝ որ քակէ այն կապերը որ զայն կապած կը բռնեն, և արեան մէջ անցնելու համար՝ մնացորդէն զատ ու մէկ դիմէ այն մասը որ պիտի ծառայէ: Այս մեքենան քու կաթ ծծած ժամանակդ դեռ շատ տկար էր, և կարող չէր այն ատեն այսօրուան ըրած աշխատութիւնը ընելու: Ասոր համար է որ Աստուած՝ պզտի տղոց օգնութիւն՝ կաթի զարմանալի սնունդը մտածեր է, որ իր մէջ բոլորովին ծառայելու պատրաստ, բոլոր այն նիւթերը կը բովանդակէ, որոնց արիւնը կը կարօտի, և որ գրեթէ՝ կատարեալ արիւն է, կրնայ զուրցուիլ:

Տես, սիրելիս, որչափ երախտագէտ ըլլալու պարտք ունիս անոր որ իր կաթովը քեզ սնուցեր է: Իր արիւնն է որ քեզի տուեր է, որ քու երակներուդ մէջ մտեր է, և որ՝ ինչպէս քեզի մեկնեցի, անանկ զարմանալի կերպով՝ ի քեզ աշխատեր է: Այլք քեզի չաքարներ տուեր են, համբոյրներ, խաղալիկներ. սակայն ինքը քեզի ակուաները տուեր է՝ որոնցմով չաքարները ծամեցիր, այտիցդ միսը՝ որ համբոյրները ընդունեցան, և ձեռացդ միսը՝ որոնք խաղալիկներով խաղացին: Եթէ երբեք մոռնալու ըլլաս բոլոր ասոնք՝ շատ ապերախտ պիտոր ըլլաս:

Հիմա չըլլայ թէ ինձի հարցնես թէ ինչպէս կը գիտցուի որ բոլոր այս բաներս կաթին մէջ կան, վասն զի նեղանամ պիտոր: Հարցմունքէ հարցմունք անցնելով՝ կրնաս ինչուան աշխարհքիս ծայ-

ըր տանիլ զիս, և չկարենանք պիտի երբեք մեր երթալու տեղը հասնիլ: Ահա արդէն որչափ հեռացեր ենք ակռաներէն, որոնց վրայ աս անգամ կ'ուզէի խօսիլ քեզի, և դասերնիս մինչդեռ լմնալու վրայ է՝ դեռ անոնց վրայօք խօսք մը չկրցայ զուրցել: Մի և նոյն օրուան մէջ ամեն բան սորվիլ կարելի չէ: Ասոր նկատմամբ պէտք է խօսքիս հաւտաս, և կրնաս ըմբռնել որ չեմ կրնար ինքզինքս անանկ վտանգի մէջ դնել՝ որ քու առջիկ սուտղորուց ըսուիմ այն մարդոցմէն՝ որ տեղեակ են այդ բանին:

Բաւականացիր այսօր գաղափար մ'ունենալու թէ ինչ կերպով կը շինուին ներսի դին մեր մարմնոյն բովանդակած այլ և այլ բաները: Այսօր խօսքին կարգը՝ ատամուկը բերաւ. վաղը թու քին կարգը պիտոր գայ, և միւս օր ուրիշ բանի մը: Ինչ որ հիմա քեզի զուրցելի՝ ինչուան վերջը բաւականանայ պիտի, որով անցուցած ժամանակներն ուս վրայ ցաւելու բան մը չունիմ: Եթէ աղէկ հասկցեր ես, ժամանակը կորսուած չենք կրնար զուրցել:

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Առաւմուշք (շարունակութիւն)

Այկամայ, սիրելի օրիորդ, միտքս անցած օրուան մեկնածներուս վրայ կը պտըտի, որոնց վրայօք դեռ քեզի ըսելու շատ բան կը գտնեմ:

Հիմա կը տեսնես, կը յուսամ, որ երբ կերակուր կ'ուտէ մէկը՝ որկորի անուշահամք են ընտրածքը, որ եթէ կ'ուզէ արժանի գործ մը ընել, պէտք է քիչ մըն ալ այդ խեղճ արիւնը մտածել, որ այնչափ գործ ունի ընելու, և չփութած ընելիքը չգիտեր, երբ իրեն իբր գորացուցիչ արուածը՝ դարիի շաքար և հաց է: Կրնամ մտածել որ ասոնցմով կարող չէ պատուաւոր կերպով համապատասխանելու իր պզտի գործաւորաց անդադար խնդիրներուն, և զինքը վտանգի մէջ կը դնես անոնց առջին ամօթով մնալու:

Ասկէ ո՞վ կը վշտանայ:

Ստոյգ որ ես չեմ վշտանար:

Եւ երբ տղաք գծուարութիւն կ'ընեն ապուրն ուտելու, երբ միտք թողլով անուշեղինաց ու պտղոց վրայ կը յարձրկին, այն մարդու կը նմանին որ տուն շինել տալով իր գործաւորաց՝ գերաններու տեղ խմորեղէն կու տայ, ու համախառն քառակուսիներ աղիւսնելու տեղ: Ի՛նչ աղւոր տուն շինեն պիտի այնպիսւոյն:

Ինչ որ մայրդ սեղանի վրայ քեզի կ'ըսէ որ ուտես, պզտի որկորասէր, բուն այն է որ առատաբար կը բովանդակէ յինքն այն անհրաժեշտ պաշարները, որոնց արիւնդ կը կարօտի, և փորձը սորվեցուցեր էր մարդոց՝ իրենք իրենց մեկնութիւնը տալու կարենալէն շատ առաջ: Հիմա որ լաւագոյն կերպով տեղեակ ես քան հարիւր տարի առաջ մեծ գիտունները, սեղանի վրայ երեսօք ծովափերը ներելի չէ, և ես ինձի ամօթ համարիմ պիտոր՝ եթէ լսեմ որ դեռ կը շարունակես այսպէս ընելու:

Այս էր յիրաւի հիմա այն մտածութիւնը որուն զբաղած էր միտքս, երբ զրիչս նորէն ձեռք առի: Ստոյգ որ չկայ աւելի զբօսալի բան մը քան այս կերպով իր ներսի դին քննելու, և ինչ որ մարմնոյն մէջը կը հանդիպի՝ ինքնիրեն մեկնութիւնը տալ. բայց զուարճալին՝ իրեն պարզ կողմն է. կը սկսիս սորվիլ զայն, և օր օրուան վրայ ալ աւելի պիտոր սորվիս: Ինչ որ մեր մէկտեղ ըրած քննութեանց մէջ իրաւացի օգտակար կը տեսնեմ այս է, որ իւրաքանչիւր քայլին ամենէն օգտաւէտ և ամենէն համոզիչ հաւաստիքը կը գտնես, և նաև այն անհակառակելի պատճառը՝ որուն համար ծնողացդ ամենօրեայ զուրցածը պէտք է կատարես: Հնազանդիլ առանց պատճառը գիտնալու, այդ ալ կրնայ ըլլալ և առանց վտանգի: Սակայն դիւրագոյն և լաւագոյն կերպով կը հնազանդի մէկը երբ պատճառը գիտնայ, և պարտք մը որ մէկը կ'ըմբռնէ՝ ինքնիրեն լրումը կը պահանջէ: Արդ որն է այն բանը որ զմեզ մեր պարտուցը կրնայ այնպէս տես-

դեակ ընել ինչպէս մեր անձին ծանօթութիւնը:

Երկու հազար երկու հարիւր տարի, և քիչ մըն ալ աւելի կայ, չէ թէ երէկուրնէ, որ մարդկային մեծ հանճար մը, աղէկ միտքդ պահէ այս անունը, Սոկրատէս, իր աշկերտներուն կը սորվեցնէր, ինչպէս առաջին պատուէր, այս պարզ երևոյթ ունեցող առածը. *γνῶθι σεαυτὸν*: Այդ խօսքը շատ աւելի բարձր իմաստով կը հասկնար ինքը՝ քան ինչ որ մենք չենք հասկնար հոս, մեր ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ. սակայն անանկ իրաւացի էր իր այս առածը, որ դու հազիւ թէ քթիդ ծայրը քու անձիդ գիտութեանը մէկ պզտի անկեան մը մէջ խոթելու եղար, և արդէն պզտի սիրտդ սկսաւ բարախել՝ թէ չեմ խաբուիր, առջինէն քիչ մ'աւելի: Երբոր սկզբան քեզի կ'ըսէի որ սորվելով մարդ լաւագոյն կ'ըլլայ, ծոռ բան մը կը զուրցէի: Իրաւը տուր՝ որ քանի կաթը քեզի մեկնեցի՝ ալ աւելի դուժ սկսար զգալ այն անձին վրայ որ գրեզ իր կաթովը սնուցեր է. և եղաւ նաև որ մօրդ անցած ժամանակը ձեռքը բռնես համբուրես, 'ի յիշատակ ձեռքի պատմութեան: Այդ բանը եթէ ըրած չըլլայիր՝ քեզի բոլորը զուրցելու համար՝ ոչքեզնէ դո՛հ պիտոր ըլլայի, և ոչ ալ ինձնէ:

Եւ նայէ, մինչդեռ միատեղ կը խօսինք, ձեռքի և դայեկի նկատմամբ, մտածութիւն մը միտքս կու գայ որ կ'ուզեմ ըսել քեզի:

Կը շարունակուի:

ՄԱՏԻՏԻ ՇԻՆՈՒԹԻՒՆ

Մատիտին պատմութիւնը շատ հետաքրքրական է, թէպէտ և անուշադիր աչքին անանկ ոչինչ կարեւոր գրելու գործի մը կ'երևայ. և այս՝ ոչ միայն անոր համար որ մարդու հազարումէկ ամենօրեայ պիտոյից հաւատարիմ ընկեր է, այլ նաև ասոր համար որ այսօրուան օրս շատ և շատ միլիոններով

ծախք կ'ըլլուին այս ճարտարութեան արդիւնքին վրայ:

Հին ատեն՝ մեր այսօրուան թղթին տեղ՝ փայտէ կամ փղոսկրէ տախտակներ կը գործածէին գրելու համար, բարակ մոմի խաւով մը օծած, որոնց վրայ սուր ծայրով մը՝ գրերը կը դրոշմուէին: Տախտակներուն մեծութիւնը այլ և այլ էր, ըստ որում այս կամ այն տեսակ գրուածքի որոշուած: Սակայն այս ալ յիշելու է, որ թղթին վրայ գրելը՝ Հռոմայեցւոց ժամանակն ալ կար:

Բայց որչափ ալ օգտակար ըլլային գրութեան՝ այս տախտակները առանց անպատեհութեան չէին. և իրենց այս անպատեհութիւնը այն ատեն զգալի կ'ըլլար՝ երբ հարկ էր շատ մը մէկմէկու վրայ դիզել, որով գրուածքը աւրուելու վտանգի մէջ կ'ըլլար. ուստի և բարձր կէկ եզերք մը ունէին այս վտանգիս դէմն առնելու համար: Ամեն տեսակ վախճանի կը ծառայէին այս տախտակներս, դպրատանց համար, կտակ գրելու համար, իբր յիշատակաց տետրակք տնական բաներու մէջ, և իբր գրապանակ՝ զոր միշտ ծոցը կը կրէին: Երբեմն ալ շատ մը տախտակներ գրքի մը պէս մէկմէկու յարած՝ փղոսկրէ, արծըթէ կամ ոսկիէ տփի մը մէջ կ'ամփոփէին: Մասնաւորապէս ճոխ կերպով զարդարուած կ'ըլլային այն տախտակները՝ որ կայսրութեան ժամանակ՝ հիւպատօք, պրետորը և ուրիշ իշխանաւորը սովոր էին իրենց բարեկամաց ընծայելու՝ երբ պաշտօնի մը կը հասնէին: Ճակատը տուողին պատկերը կ'ըլլար ուրիշ այլ և այլ ստորոգելիներով: Այս տեսակ տախտակները շատ կը գտնուին պահուած. ասոնցմէ մէկը՝ Քրիստոսէ 167 տարի ետքը գրուած, 1790ին Թրանսիլվանիոյ հին հռոմէական հանքի մը մէջ գտնուեցաւ, որ դեռ ևս աղէկ ընթեռնչի է և ընկերութեան մը նախագահին ծանուցման օրինակ մի է որ մեռելի դադաղաց շինութիւնը կը յանձնէ:

Մլաքը՝ որ հին ատեն մեր այժմեան կապարեայ գրչաց տեղ կը բռնէր, տախտակին վրայ անանկ հաստատուած էր,